

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:15.12.2019 ✓Accepted/Kabul:24.02.2020

DOI: 10.30794/pausbed.659735

Araştırma Makalesi/ Research Article

Önal, M. (2020). "Amerikan Board Kayıtlarına Göre Bandırma'da Bir Misyonerlik Tecrübesi (1844-1882) " *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 39, Denizli, s.161-177.

AMERİKAN BOARD KAYITLARINA GÖRE BANDIRMA'DA BİR MİSYONERLİK TECRÜBESİ (1844-1882)

Muhsin ÖNAL*

Özet

Anadolu'da misyonerlik faaliyetleri yürüten Amerikan Board Teşkilatına mensup misyonerlerin Bandırma'ya ulaştıkları tarih 1844'tür. Onlar bölgede Katoliklerin baskısını kırıp gerçek manada Hıristiyanlığa daha doğru bir ifadeyle Protestanlığa ilgi gösteren bir cemaat oluşturmak için uğraş vermişlerdir. Bu hedefe ulaşabilmek için bölgede bir kilise kurmuşlar ve eğitim öğretim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu çabalar neticesinde kısmi olarak başarı elde etmişler de sonuçta hüsrana uğramışlar ve beklentilerinin çok altında bir ilgiyle karşılaşmışlardır. Bölgede kalıcı bir cemaat oluşturma konusunda da herhangi bir başarı söz konusu değildir. Öte yandan cemaate üye olanların sayısı hiçbir dönemde yirmili rakamların üzerine çıkamamıştır. Bu çalışmada öncelikle misyon ve misyonerlik kavramlarına değinilmiştir. Sonrasında misyonerliğin amaçlarından bahsedilerek misyonerlerin bahsi geçen kasabada var olabilmek için verdikleri mücadele ve hedefe ulaşmak için kullanılan vasıtalara vurgu yapılmıştır. Yıl aralığı olarak 1844-1882 tarihleri seçilmiştir. Zira misyonerlerin kasabada en etkin oldukları süreç bu döneme denk gelmektedir. Çalışma bizzat Anadolu'da en etkili ve kalıcı sonuçları elde etmeyi başaran misyonerlik örgütü Amerikan Board Teşkilatının arşiv kayıtlarına dayalı olarak hazırlanmıştır. Tahlil ve araştırma yöntemi kullanılarak belgeler taranmış ve Protestan misyonerlerin faaliyetleri ve bakış açısı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Misyoner, Misyonerlik, Protestan, Amerikan Board, Bandırma.*

A MISSIONARY EXPERIENCE IN BANDIRMA ACCORDING TO THE AMERICAN BOARD RECORDS (1844-1882)

Abstract

The missionaries who were connected to the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) that carried out activities in Anatolia reached Bandırma in 1844. They sought to break the domination of the Catholics in the region and to establish a community that actually favoured Christianity more accurately Protestantism. In order to achieve this goal they established a church in the region and engaged in educational activities. Although they achieved partial success as a result of these efforts, they were ultimately frustrated and met with interest far below their expectations. There is also no success to form an abiding community in the region. On the other hand, the numbers of members of the congregation has never been higher than twenties. In this study, primarily the concepts of mission and missionary were mentioned. Afterwards the aims of missionary were addressed and the struggle of missionaries to exist in the aforementioned town and the means used to reach the goal were referred. As the year interval, 1844-1882 dates have been chosen. Because the most effective process of missionaries in the town corresponds to this period. The study was based on archive records of the American Board, the missionary organisation that managed to achieve the most effective and lasting results in Anatolia. The documents were

scanned by using the analysis and examination method and the activities and perspectives of the Protestant missionaries were tried to be evaluated.

Key Words: *Mission, Missionary, Protestant, American Board, Bandırma.*

1. GİRİŞ

Hıristiyanlıkla birlikte doğan ve onun ayrılmaz bir parçası olduğu varsayılan misyon ve misyonerlik kavramları diğer Batı dillerine Latince'den geçmiştir. Misyon kelimesi maksat ve sınırları belli bir hedefe yönelik hizmette bulunmak anlamına gelmekte iken misyonerlik bu vazifeyi üstlenenlerin yerine getirmeye çalıştıkları kutsal amaç olarak tanımlanabilir (Gündüz vd., 2002: 13). Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu tarafından resmi manada devlet dini olarak kabul edilmesi misyonerlik faaliyetlerinin meşruiyetini daha da arttırmış ve bu hareketin hızlı bir biçimde dünyaya yayılmaya başlamasına zemin hazırlamıştır (Demirci, 2004: 84). Öte yandan her ne kadar temel gayesi İncilin hakikatleri ve Hz. İsa'nın prensiplerini yaymak olsa da misyonerliği sadece dini hedeflere hizmet eden bir kavramsal çerçeveye hapsetmek doğru değildir. Aksine misyonerler mensubu oldukları devletin temsilcileri gibi davranarak mevzi kazanma mücadelesi vermişlerdir. Ne var ki bu durum misyonerliğin en önemli hedeflerinden birisinin dini inkişafa hizmet etmek olduğu gerçeğini değiştirmemektedir (Danacıoğlu, 2000: 132). Hatta bu maksada ulaşabilmek için misyonerler gerekirse her türlü tavizi verebilecek, mevcut hallerinden farklı bir ruh haliyle hareket edebileceklerdir. Zira Tanrı'nın emir ve yasalarına sadakatle hizmet edebilmek için en elzem hususlardan birisi de şek ve şüphe duymadan Hıristiyanlığa iman eden köleler bulmak ve onları teslis inancına göre yetiştirmektir (Whipple, 1859: 3-8). Ancak bu hususların hiç birisi misyonerlik idealinin zamanla gerçek maksadından saparak sömürgecilik ve emperyalizm başta olmak üzere devletlerin sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel dinamiklerini harekete geçirecek bir şekilde doğru evrildiği gerçeğini değiştirmemektedir (Kolutek, 2011: 8-12). Ayrıca gerek dini gerekse de politik düzlemde değerlendirildiğinde misyonerlerin dış dünyaya daha doğru bir ifadeyle dünya politikasına yön verme konusundaki etkileri beş madde ile özetlenebilir. Bunlar sırasıyla, resmi devlet yetkililerinin yani maslahatgüzar ve konsolos vekillerinin faaliyetlerine iştirak etmek, azınlık nüfusa tesir edip onlarda ben bilinci oluşturmak ve milliyetçilik duygusunu harekete geçirmek, her türden istihbarat faaliyetinde bulunarak mensubu olunan devleti bilgilendirmek, kanun yapıcıların etkisini ve sahip oldukları gücü yeni kıtalara taşımak ve ileri karakollar oluşturmak daha da mühimi misyonerlik bahanesiyle farklı lobi faaliyetleri yürütmek biçiminde tanımlanabilir (Geyer, 1963: 78).

Bütün bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti de bilhassa da 19. yüzyılda farklı misyonerlik teşkilatlarının hedef noktalarından birisi olarak öne çıkmıştır. Zira ülkenin içerisinde bulunduğu sıkıntılı durum ve yaşanan travmalar sadece politik düzlemde değil dini anlamda da gözlerden kaçmamış birçok misyonerlik teşkilatı ve örgütü Anadolu topraklarını istila etmeye başlamıştır. Bu konuda öncülüğü İngilizlerin yaptığı bilinmektedir. 17. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanan bir geçmişe sahip misyonerlik faaliyetleri ilk olarak Londra'da kurulan örgütlerce gerçekleştirilmiştir (Sezer, 2001: 949-950). Bununla birlikte Osmanlı sınırları dâhilinde faaliyet yürütmeye başlayan bu örgütlerin içerisinde en tehditkâr ve kalıcı neticelere ulaşan ise Amerikan Board Teşkilatı olmuştur (Önal, 2013: 308). İngilizcede American Board of Commissioners for Foreign Missions adıyla kendisini tanıtan ve kısaca ABCFM olarak bilinen teşkilatın bir diğer özelliği de Osmanlı Devletinin her karış toprağına göz dikmiş olmasıdır (Öztürk, 2007: 64). Bahsi geçen örgüt yüzyılın ilk çeyreğinde, 1810 yılında Boston'da kurulmuştur (Peabody, 1862: 4). Amaç Hıristiyanlığın esaslarını dünyaya yaymak ve evreni cehaletten arındırmaktır (Bosch, 1993: 1). Tamamen Protestanlık idrak ve anlayışı üzerine tesis edilen teşkilatın ilk toplantısına farklı kiliselerden din adamları, akademisyenler ve bir kısım öğrenci katılım göstermiştir (Strong, 1810: 3).

Uzun vadeli projesi dünyayı Protestanlığın inanç ve prensipleri doğrultusunda dönüştürmek olan Amerikan Board Teşkilatının kısa vadedeki hedefi ise ülke içerisinde faaliyetler yürütmektir (Akgün, 1994: 2121). ABD'deki çalışmalar başarılı sonuçlar üretince dış dünyaya açılmanın zamanı geldiği sonucuna varılmıştır (Açıkses, 2003: 35). Böylesine bir gaye güdülmesinin bir diğer önemli nedeni ise ABD'nin dünyaya açılma ve emperyalist hedeflerini yeryüzünün farklı noktalarına taşıma sevdasıdır. Bir başka ifadeyle misyonerler mensubu oldukları ülkenin yarı resmi temsilcileri gibi davranarak hareket etmişler, yeni bir dünya tasarlama sevdasındaki ABD'nin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel manada sözcülüğü rolünü üstlenmişlerdir (Bağçeci, 2008: 172). Bu bağlamda

değerlendirildiğinde misyonerlik faaliyetlerinin salt dini bir düzlemde gerçekleştiğini iddia etmek manasız olacaktır. Bu hareket aynı zamanda 'Yeni Dünya Düzeni'nde söz sahibi olmak isteyen 'Yeni Dünya Devleti' ABD'nin genelde farklı kıtalara özelde ise Ortadoğu ve Anadolu'ya nüfuz etme arayışının kilidi şeklinde yorumlanabilir (Kocabaşoğlu, 2000: 21). Özellikle 1823 yılında ilan edilen Monroe doktrini ile bu hedef daha da belirgin hale dönüşmüştür. Nitekim saldırmazlık paktı veya uzlaşma hareketi olarak değerlendirilebilecek ve tamamıyla barış, huzur ve güven ilkeleri üzerine oturtulan bu doktrinin emperyalizm sevdasındaki bir devletin hareket sahasını daralttığı ve dış dünyaya yönelik emellerini açık bir şekilde dile getirmesini engellediği çok belirgindir (Ümit, 2008: 32-33). BOARD mensubu misyonerlerin devlet mekanizması ile olan irtibatı öylesine derin ve kuvvetlidir ki ABD'nin farklı coğrafyalara tayin ettiği büyükelçi ve konsolosların bile önemli kısmı misyonerler arasından seçilmiştir (Tozlu, 2000: 791).

Bu amaçlar doğrultusunda hareket eden örgütün Anadolu toprakları ile tanışabilmesi için ise 1818 yılını beklemek gerekecektir (American Board of Commissioners for Foreign Missions [ABCFM], 1819: 92; Doğan, 2013: 33). O tarihte iki misyoner Pliny Fisk ve Levi Parsons Filistin'de faaliyetler yürütmek üzere yola çıkmışlardır. Onların ilk durak noktası İzmir olmuştur (Alan, 2001: 183). 1820 yılında kente ulaşan misyonerler resmi manada Protestan hareketin Anadolu'ya nüfuz etmesine zemin hazırlamışlardır (Sezer, 2001: 964). Bu aynı zamanda bir tür alışma ve hazırlık evresidir (Açıkses, 2001: 938). Oradan Filistin'e geçen misyonerlerin hedefi Ortadoğu'ya İncilin hakikatlerini ve Hz. İsa'nın Yeni Ahit ile doğrulanan prensiplerini yaymaktır. Bu sayede bölgede huzur ve sükün ortamı sağlanmış olacaktır. Bu aynı zamanda 'İncil Ülkesi' şeklinde tabir edilen Anadolu topraklarına yönelik atılacak adımların ön safhasını teşkil eden bir harekettir (Taşkın, 2007: 34). Bir diğer husus da İslam'ın önlenemez yükselişidir. Ortadoğu gibi stratejik bir noktanın Müslümanların elinde olması Protestan misyonerlerin tahammül edemeyeceği bir durumdur. Bölgede gerçekleştirilecek misyonerlik faaliyetleri Müslümanların ilerleyişini engelleyebilecek, Osmanlı Devletini zayıf kılabilecektir (Şişman, 2002: 596). Bütün bu bilgilerin ışığında değerlendirildiğinde yaklaşık on yıllık boyunca sırasıyla İzmir, Beyrut ve Kudüs'te çalışmalar yürüten öncü misyonerlerin aynı dönemde Malta'da bir matbaayı faaliyete geçirdikleri de bilinmektedir (Köprülü, 1987: 936). Misyonerler, İngiliz Hükümetinin de desteğini alarak bu matbaada çok sayıda eser yayınlamış ve gerek Anadolu gerekse de Ortadoğu'nun muhtelif bölgelerine bu yayınları dağıtmışlardır (Sevinç, 2009: 98). Bahsi geçen bu matbaa 1833 senesinde önce İzmir'e, 1853'de ise İstanbul'a nakledilmiştir (Çağlayaner, 2009: 106). Bütün bu gelişmelere rağmen öncü misyonerler Filistin ve çevresinde başlattıkları hareketin beklenen başarıyı yakalayamadığını düşünerek yönlerini Anadolu'ya çevirmişlerdir. (ABCFM, 1910, s. 7).

Kuşkusuz Anadolu denildiğinde akla gelen ilk yerleşim birimi İstanbul'dur. Zira burası başkenttir ve İstanbul'u tanımak ülkeye nüfuz etmek demektir. Öte yandan misyonerlerin kente ayak bastıkları tarih 1831 senesidir. (Yücel, 2005: 13). Bahsi geçen tarihte William Goodell¹ İstanbul'a ulaşmış ve misyonerlik faaliyetlerinin fitilini ateşlemiştir (Bartlett, 1972: 1). Onun ilk hedefi bölgedeki Ermenilere yönelik faaliyetlerde bulunmaktır. Dolayısıyla hiç vakit kaybetmeksizin patriği ziyaret etmiş ve kendisinden destek talep etmiştir. Görüşme oldukça olumlu neticeler üretmiş ve misyonerlerin geleceğe dair umutlarını arttırmıştır. (Prime, 1876: 112). Aslında Goodell'in de Osmanlı topraklarındaki ilk durak noktası Anadolu değildir. Kendisi İstanbul'dan önce 1823 senesinde tıpkı öncülleri olan Levi Parsons ve Pliny Fisk gibi Filistin'de faaliyetlerde bulunmak üzere ABD'den yola çıkmıştır. Fakat Kudüs ve çevresinde yaşanan başarısızlık ve yine Protestan kimliğinin bilhassa da bölgede mukim Katolikler üzerinde uyandırdığı olumsuz izlenimlerin verdiği korku nedeniyle misyoner yönünü Beyrut'a çevirmiştir. Beyrut'taki uzun soluklu faaliyetlerin ardından ise Osmanlı Devletinin başkentine ulaşılmıştır (Yetkiner, 2008: 145-147).

Payitahtın merkezinden başlayan bu hareket kısa bir zaman içerisinde Osmanlı Devletinin Türkiye kısmındaki toprakların tamamına yayılmış ve ülkeyi sarıp sarmalamıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde İstanbul'un ardından Protestan misyonerlerin teşkilatlanma yolunda ciddi çaba sarf ettikleri ikinci merkez İzmir olmuştur. Misyonerler 1833 senesinde İzmir'e yerleşmişlerdir. Bir yıl sonra ise Trabzon ve Bursa'da faaliyete geçmiştir (Dwight, 1854: 44-45). Bu çalışmada Bursa'ya bağlı bir alt birim olarak öne çıkan Bandırma'da Amerikan Board Teşkilatına mensup misyonerlerce gerçekleştirilen Protestanlaştırma faaliyetlerine değinilecektir. Öncelikle

¹ 14 Şubat 1792 tarihinde ABD'nin Massachusetts eyaletinde dünyaya gelmiştir. Başarılı bir öğrencilik hayatı geçiren Goodell'in yıldızı, Andover Ruhban Okulu'na devam ettiği yıllarda iyice parlamıştır. Protestanlık davası ile bu esnada tanışan misyoner, 1867 yılındaki ölümüne kadar davasından vazgeçmemiştir. Onu öne çıkaran asıl unsur ise 1831 yılında payitahta gelerek İstanbul misyonunu kurmuş olmasıdır (Yetkiner, 2008: 143-146; ABCFM, 2004a).

misyonerlerin Bandırma'ya ulaşma serüvenlerinden bahsedilecek sonrasında ise BOARD mensuplarının kasabayla alakalı izlenimlerine yer verilecektir. Bu çalışmanın bir diğer amacı da misyonerlerin Bandırma'da gerçekleştirdikleri dini faaliyetleri bizzat Amerikan Board Teşkilatı arşiv kayıtlarına dayanarak gözler önüne sermektir.

2. AMERİKAN BOARD TEŞKİLATI MENSUBU MİSYONERLERİN BANDIRMA'YA ULAŞMA MACERALARI

Dünyanın dört bir tarafına İncil'in hakikatleri ve Hz. İsa'nın ışığını yayma iddiasındaki ABD'li misyonerlerin faaliyet yürüttükleri yerleşim birimlerini içinde buldukları devletlerin formal yapısından yani resmi konumlanışından farklı bir şekilde yorumladıkları bilinmektedir. Misyonerlerin gözünde bir yerleşim biriminin önem arz etmesi barındığı azınlık nüfus ile doğrudan bağlantılıdır. Zira BOARD üyeleri Anadolu'da büyük oranda Ermeni ve kısmen de Rum cemaati mensuplarına yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır. Buna bağlı olarak da onlar, kentlerin stratejik konumu ve nicel manada taşıdıkları öneme pek itibar etmemişlerdir. Ayrıca şehir ve kasabaları istasyon ve dış istasyon şeklinde adlandırarak kendilerine göre bir tanımlamada bulunmuşlardır. İstasyonlar daha fazla azınlık nüfus barındırmakta ve bizzat misyonerlerce kontrol edilmektedir. Dış istasyonlar ise alt birimler olarak tasarlanmıştır (Kocabaşoğlu, 1990: 69). Genel itibarıyla zimmî nüfus bakımından zayıf karakter arz eden bölgeler bu tanımlama içerisinde değerlendirilmişlerdir. Dış istasyonlarda, misyonerlerden ziyade BOARD mensuplarıncı Anadolu'da kurulmuş farklı eğitim kurumlarında öğrenim görmüş yerli yardımcıları vazifelendirilmişlerdir (ABCFM, 1859: 48). Bu kişiler son kararı alma yetkisine sahip değillerdir. Onlar, sadece bölgelerinde şahit oldukları her türden gelişmeyi merkez istasyonlarına bildirip gelen talimatlara göre hareket etmek sorumluluğunu taşımaktadırlar (Yıldız, 2007: 19).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde Bandırma da, Bursa'ya bağlı bir dış istasyondur. Misyonerler bahsi geçen yerleşim birimine Bursa merkez istasyonu üzerinden ulaşmışlardır. Bursa, 1834 tarihinde misyoner Benjamin Schneider'ın² şehre ulaşmasıyla birlikte istasyona dönüştürülmüştür (ABCFM, 1836: 7). Kuşkusuz kent misyonerlerce tesadüf eseri keşfedilmemiştir. Nitekim Schneider'ın Bursa'ya varışından iki sene önce yani 1832 yılında o dönemde İstanbul'da görevli olan William Goodell şehre gelmiş ve edindiği olumlu izlenimler neticesinde Boston'daki genel merkezi bilgilendirerek şehrin hızlı bir biçimde istasyona dönüştürülmesinin olumlu neticeler üreteceğini ifade etmiştir (Goodell, 1833: 153). Misyoner kente yaveri Porter ile gelmiştir. İstanbul'un güneydoğusunda bulunan ve payitahta seksen beş mil mesafede bulunan Bursa'nın stratejik önemi ve barındırdığı azınlık nüfus oldukça dikkat çekicidir. Bu ziyaret dört veya beş gün sürmüştür. Gerek Ermeni ve Rumlara gerekse de Yahudilere yönelik irşat faaliyetlerinde bulunmuş ve umut verici neticeler elde edilmiştir (Prime, 1876: 140-142). Bursa'nın misyoner karargâhı olarak kabul görmesiyle birlikte BOARD mensuplarının civar bölgelere yönelik ziyaretleri de başlamıştır. Bandırma da bu süreçte dikkatleri çeken bir merkez olarak öne çıkmıştır.

BOARD arşivlerinde kasabayla ilgili ilk bilgiler 1844 yılına aittir. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla misyoner Schneider, o dönemde Mihaliç olarak bilinen, bugün ise Bursa vilayeti sınırları dâhilinde bulunan Karacabey'e gerçekleştirdiği bir ziyaret sırasında Bandırma'ya da uğramıştır. Misyoner, kasabanın Bursa'nın kuzeybatısında kent merkezine sekiz saatlik bir mesafede bulunduğunu ifade etmektedir. Burası bin iki yüz hanelik bir yerleşim birimidir. Ayrıca Müslüman, Rum ve Ermeni nüfusu neredeyse eşittir (Schneider, 1844: 167). Misyoneri kasabayla ilgili olarak asıl heyecanlandırıcı husus ise üç Rum rahip ve birkaç sıradan vatandaşla gerçekleştirdiği sohbetlerdir. Konuşma daha çok manevi hususlar üzerine gerçekleşmiştir. Aynı zamanda Kitabı Mukaddes'ten bazı pasajlar okunmuş ve büyük bir heyecan dalgası etrafı sarmıştır. Schneider'ın ifadesiyle (1844: 167) ortamda bulunanların tamamı şuursuzluklarının sorumluluğunu diğerlerinin üzerine atmaktadır. Hıristiyanlığın esaslarına göre yaşamamalarının nedenini kötü hükümet politikalarına bağlayanlar da bulunmaktadır. Zira devlete ödenmesi gereken vergiler ciddi boyutta sorun oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak da ruhları doyuracak manevi hususlarla ilgilenmeye zaman yoktur. Başka bir husus da okulun yetersizliğidir. Halk çok cahil kalmıştır. Bir başka sorun da din adamlarının tutumudur. Onlar iyi örneklik sunamayarak dünyevi ihtiraslarına mağlup olmuşlardır. Kendi

² 18 Ocak 1807 tarihinde Pensilvanya'da dünyaya gelen Benjamin Schneider'ın ailesi aslen Alman'dır. Misyoner 1823 yılında Norristown Akademisine kaydolurken hayatını değiştirecek hadiseye imza atmıştır. Burada saygın ve önemli bir din adamı olan James C. How ile tanışmış ve misyonerlik davasına yönelik yakın ilgisi bu şekilde oluşmuştur. Onu öne çıkaran asıl unsur ise 1834 senesinden 1877 yılındaki ölümüne kadar geçen kırk üç yıllık zaman zarfında tamamen Protestanlık davası için Anadolu'da hizmetlerde bulunmuş olmasıdır. Öncelikle Bursa'da görev yapan Schneider, 1849 yılında Antep istasyonuna atanmış on dokuz sene sonra 1868 tarihinde ise Bursa'ya geri dönmüştür. Misyoner bir müddet Merzifon'da da bulunmuştur (Good, t.y.; ABCFM, 2004b).

memnuniyet ve çıkarları için çalışan manevi önderlerin açtığı yolda yürüyenlerin daha iyi bir konumda olmalarını beklemek ise manasızdır.

Misyoner ziyaret süresince edindiği izlenimleri okuyucularına şu şekilde aksettirmiştir:

“Bandırma uzun bir süredir dikkatlerimizi çeken ancak farklı gerekçelerle bir türlü kendisine konuk olamadığımız bir beldedir. Neyse ki Tanrı bize bu imkânı bahşetmiş ve kasabaya yolumuzu düşürmüştür. Küçük Asya'nın pek çok bölgesinde şahit olduğumuz cehalet ve vurdumduymazlık burada da kendisini açık bir biçimde hissettirmektedir. Özellikle Papa taraftarı sözde Hıristiyanların yaklaşım ve bakış açısı zihinleri bulandırmaktadır. Neyse ki burada da sözlerimize kulak verip Tanrı'nın fısıltısını işitmeye çalışan kimseler bulunmaktadır. Onlar kasabayı kasıp kavuran buhranın farkında olup sorunları çözüme kavuşturmak için her türlü fedakârlığı göze alacakları hissiyatını taşımakta bize ve devamıza itimat etmektedirler. Tanrı'nın inayet ve lütfuyla Bandırma dirilecek ve Hıristiyanlığın esasları ile Hz. İsa'nın öğretisi ile ayağa kalkan kasaba layık olduğu konuma elbet bir gün ulaşacaktır” (Schneider, 1844: 167).

Bütün bu ifadeler BOARD Teşkilatının bölgeye nüfuz etme yönünde kalıcı adımlar atması için fazlasıyla yeterlidir. Artık harekete geçme zamanıdır. Nitekim kasabada ciddi bir manevi açlık mevcuttur. Din adamlarına yönelik saygı yitirilmiş, toplumsal dinamiklerde çözülmeye şahit olunmuştur. Bununla birlikte misyonerlerin bakış açısıyla değerlendirildiğinde zimmî nüfusun Bâbü'lî'ye yönelik tepkisi de önemsenmesi gereken hususlardan bir diğeridir. Bu sayede ikna etmek ve dönüşümü tesis etmek çok daha kolaylaşacaktır.

Kuşkusuz Protestan bir misyonerin bölgeyi ziyareti Katolik rahip ve papazları rahatsız etmiştir. Sadece bu husus bile BOARD misyonerliğinin temel probleminin kendilerinden olmayan Hıristiyan mezhep mensuplarıyla olan çekişmeye dayandığını ortaya koymak için yeterlidir. Bunun yanı sıra Schneider, Bandırma'ya düzenlediği bu kısa ziyaret esnasında Ermeni cemaatine mensup birkaç kişiyle irtibat kurma imkânını da elde etmiştir. Misyoner, bu görüşmelerden ciddi verim aldığını ve muhatapları üzerinde olumlu izlenimler bıraktığını ifade etmektedir. Hatta iddiaları dikkat çekmiş olacak ki beraberinde getirdiği Kitabı Mukaddesleri ve birtakım risaleyi dağıtabilme fırsatını yakalamıştır. Onun ifadesiyle Bandırma'da üç tane münevver Ermeni vardır. Bunlardan birisi İstanbul'dan gelmiştir ve bölgede geçici olarak bulunmaktadır. Diğer ikisi ise kasabada ikamet etmektedir. Bir tanesi okulun öğretmenidir. Ancak Protestan olduğu gerekçesiyle görevinden azledilmiştir. Kendisi kilisenin hata ve batıl itikatlarının farkındadır ve bu acınası durum onun içini yakmaktadır (Schneider, 1844: 167).

Bu ziyaret genel manada Bandırma'nın misyonerlerce tanınması konusunda önemli sonuçlar üretmiştir. BOARD mensupları bu sayede bölgede keşif yapma imkânı elde etmişler kasabanın genel manada havasını teneffüs etme olanağını yakalamışlardır. Bandırma'nın ihtiyaçlarının tespiti önemlidir. Zira misyonerlerin bakış açısıyla değerlendirildiğinde atılacak adımlar ve alınacak tedbirlerin neler olabileceğini tayin etmek bu yolla mümkün kılınabilecektir. Sırada artık bölgeye yerleşmek ve derhal faaliyete geçmek vardır.

3. BANDIRMA'DA PROTESTAN HEYECANI

3.1. Kasabaya Yerleşim

1844 yılındaki ilk ziyaretin ardından misyonerler kasabaya kalıcı bir biçimde yerleşmek için bir dizi harekette bulunmuşlar da Katolik nüfusun baskı ve engellemeleri neticesinde uzun süre sonuç elde edememişlerdir. Zira Katolik topluluğu o dönemde Bandırma'nın nüfuz sahibi Hıristiyan cemaati olarak öne çıkmaktadır. Daha da mühimi onlar da tıpkı Protestanlar gibi kendilerinden olmayan Hıristiyan unsurların tamamını heretik ve ayrılıkçı addederek günaha bulanmış sapkın kimseler sınıfında kabul etmişlerdir. (Donahoo, 1977: 35) Bu tarihsel bir çekişmedir ve varsayılanın aksine Anadolu topraklarında Protestanlaştırma faaliyetleri yürüten misyonerlerin tamamının önündeki en büyük engel papa taraftarı Katolikler olmuştur (Önal, 2019: a.g.e.).

BOARD mensuplarının Bandırma'ya sızma konusunda yaşadıkları sıkıntılar 1844 senesinden 1857 yılına kadar on üç yıl aralıksız bir biçimde devam etmiş bahsi geçen tarihte ise zirve noktasına ulaşmıştır. O yıl, Bandırma'ya ABD'li misyonerler tarafından bir seyyar kitapçı gönderilmiştir. Kendisi en başından itibaren ciddi bir muhalefetle karşılaşmış ve yerel yöneticiler can güvenliğinin bulunmaması nedeniyle ona bölgeden ayrılması talimatını

vermişlerdir. Bu hadise misyonerler açısından tahammül sınırlarının sonuna gelindiğini ortaya koymaktadır. Zira onlar dönemin İngiliz maslahatgüzarının da desteğini alarak konuyla ilgili Bâbîâlî'ye başvurmuşlardır. Olay misyonerlerin lehine neticelenmiş ve Paşa kitapçının korunması ve himaye edilmesi yönünde bir talimat yayınlamıştır (Schneider, 1857: 283). Bu yaşananlar aslında bir kırılma noktasının da işareti olarak kabul edilebilir. Zira Bâbîâlî'nin himaye edici tutumu sadece ABD'li Protestan misyonerlerin heyecanını arttırmamış aynı zamanda bölgedeki Katoliklere de geri adım attırılmıştır. Nitekim seyyar kitapçının ardından Merzifon'da Protestan din adamı yetiştirmek üzere kurulmuş teoloji okulu öğrencileri de Bandırma'ya düzenli aralıklarla seyahatler düzenlemeye başlamışlardır. Bu, bölgeye Protestanlığın 'hakikat ve ışığı'nı yaymak için önemli bir hamledir. Ayrıca kasabayı stratejik öneme sahip bir yerleşim birimi olarak öne çıkaran bir diğer husus da bu ziyaretlere denk gelen dönemden başlamak üzere Bandırma'nın bir gemi vasıtasıyla haftada bir başkentle irtibat kurulabilir hale getirilmiş olmasıdır (Schneider, 1857: 283).

Cesaret verici tüm bu gelişmelerin ardından İstanbul'da görevli misyoner Hamlin'e³ kasabadan gönderilen mektup ümitleri iyice arttırmıştır. Bölgenin ileri gelenlerinden toplam sekiz kişinin imzasının bulunduğu bu mektup ona özel bir temsilci vasıtasıyla ulaştırılmıştır. Kendisinden bölgeye giderek, sade ve basit bir dille halka Hıristiyanlığın esasları ve Hz. İsa'nın öğretisini anlatması talep edilmektedir. Öte yandan Hamlin bu bölgede bir dizi çalkantı yaşandığını önceden fark etmiştir. Hatta bölgeye gönderdiği gezici kitapçılar vasıtasıyla buradaki birkaç münevver insanın varlığından haberdar olmuştur. Misyoner, İstanbul'daki teoloji okulunda eğitim gören Ermeni öğrencilerinin gözdesi olan bir öğretmeni de yanına alarak Bandırma'ya gitmiştir. Yolculuk da bir hayli maceralı geçmiş şiddetli rüzgârın etkisiyle gemi alabora olmaktan son anda kurtulmuştur. Gece olmasına rağmen çok sayıda insan kendilerini karşılamaya gelmiştir. Nitekim bu ziyaret önemli bir kazanım olarak değerlendirilmiştir. Ertesi gün ise kısmi bir hayal kırıklığı yaşanmıştır. Zira onlar mektuba imza atanların umdukları gibi cennetin kıyısında dolaşmadıklarını fark etmişlerdir. Aralarında dürüst kimseler vardır. Ancak ileri gelenlerin bir kısmı Ermeni piskoposla münakaşa etme konusunda açıkça ve affedilmez bir biçimde hatalı davranmaktadır. Oysaki durum bu sefer farklıdır. Katolik piskopos alışılmışın dışında bir tavır takınarak yoksullar ve haksızlığa uğramışların tarafını tutmakta, Türk resmi yetkililerle işbirliği halinde hareket ederek onları zenginlerin zulüm ve baskılarından korumaya çalışmaktadır (Hamlin, 1860: 14).

Bu satırlar Anadolu'da Protestan misyonerliğinin tarihsel gelişimi bağlamında değerlendirildiğinde pek de şahit olunamayacak bir hususu gözler önüne sermektedir. Nitekim daha önce de ifade edildiği üzere ABD'li misyonerlerin Osmanlı Devleti sınırları dâhilindeki en önemli rakipleri papa taraftarları olmuştur. Bu duruma bağlı olarak da BOARD arşivlerinde Katoliklere nefret kusan sayısız belge mevcuttur. Fakat bu sefer tersi bir gelişme yaşanmıştır ve BOARD mensupları Katolik piskoposun haklı olduğunu ifade etmişlerdir.

Öte yandan Hamlin bu ziyaretle alakalı izlenimlerine son verirken şu satırları kaleme almıştır:

"Hıristiyanlığın esasları ve Hz. İsa'nın öğretisini inançla ve sabırla ulaşabildiğimiz herkese anlatma uğraşısı verirken açık bir biçimde gözlemledik ki Bandırma'da bulunmamız bölgede arayış içerisinde olanları himaye etme ve yoldan çıkarma olarak değerlendirilmişti. Hiç beklemediğimiz bir anda Marmara'yı aşarak Tekirdağ'a ulaşma ve oradan da İstanbul'a geçme imkânı yakalamıştık. Bandırma'dan ani bir biçimde ayrılışımız bizi davet edenleri şaşırtmış ve üzmüştü. Bizler, Protestan misyonerlerin münakaşa ve kargaşa ortamlarını fırsat bilerek insanların dinlerini değiştirmelerini sağlama gibi bir amaçlarının bulunmadığını yaşadığımız coğrafyaya kabul ettirmiştik. İnsanlara tebliğ edebilmemiz için muhataplarımızın gerçekten Hıristiyanlığı ve İsa'yı öğrenme arzusunda olmaları gerekiyordu. Piskoposun telkinlerinin belirgin bir biçimde kilisenin hatalarından azade olduğu görülüyordu. Piskopos cemaatine açıkça Protestanların kitaplarından ve Protestan İncilinden korkmamaları gerektiğini öğütüyordu. Cemaat ondan Ermenice yerine Türkçe vaaz vermesini istiyordu. Piskopos bu teklifi seve seve kabul etmişti. Türkçeyi çok iyi konuşmadığını ancak anlaşılmayan kibar bir dil kullanmaktansa kaba ama anlaşılır bir dille vaaz vermeyi tercih

³ 5 Ocak 1811 tarihinde ABD'nin Massachusetts eyaletinde dünyaya gelen Hamlin'in ataları 1685 yılında önce Fransa'dan Almanya'ya ardından da İngiltere'ye göç etmişlerdir. Oldukça dindar ve takva sahibi bir aile ortamında büyüyen misyonerin İncil ile tanışması çocukluk yıllarına kadar uzanmaktadır. Misyoner, 1834 yılında Bowdoin Kolejinden mezun olduktan sonra Bangor Ruhban Okuluna devam etmiştir. Protestan misyonerliğine duyduğu ilgi ve Amerikan Board Teşkilatı için çalışma arzusunun altında da bu gerekçe yatmaktadır. Hamlin, 4 Şubat 1839 tarihinde İstanbul'a ulaşmış, 1860 yılında ise Robert Kolejin müdürlüğüne atanmıştır. Misyoner 8 Ağustos 1900 tarihinde hayata gözlerini yummuştur (Hamlin, 1893: 9-29; ABCFM, 2004c).

edeceğini söylemişti. Bu din adamı çok zeki birisiydi. Karanlığın ortasında parlayan bir ışık gibiydi. Ona zulüm ve haksızlıklara karşı yılmamasını ve sonuna kadar dosdoğru ilerlemesini öğütledik. Er ya da geç kendisinin ve cemaatinin gerçek Protestanlar olarak davaya hizmet edebileceklerine inanıyor ve kendisine saygılarımızı sunuyoruz” (Hamlin, 1860: 15).

Hamlin’in sözleri ciddi manada ümitleri yeşertmiştir. Öte yandan bu konuşma misyonerlerin piskoposa gösterdikleri ilgi ve saygının gerekçelerini de ortaya koymaktadır. Zira kendisinin Protestanlığa duyduğu alaka ve sempati açıkça görülmektedir. Kuşkusuz bir din adamının gösterdiği teveccühün BOARD mensuplarına sağlayacağı imkânlar bir hayli fazladır. Bu sayede misyonerlik faaliyetlerinin bölgede meşruiyet kazanmasına kapı aralanacak ve ABD’li Protestanlar rahat bir şekilde hareket etme fırsatını yakalayacaklardır. Diğer taraftan zimmî nüfusun mezhep değişimine de imkân sağlanmış olacak ve belirli oranda nüfuz elde edilebilecektir. Misyonerin mektubuna son verirken kullandığı ifadeler de oldukça manidardır. Onun ifadesiyle Bandırma’da çalışmalar başlamıştır. Eninde sonunda ihtilaflar sona erecektir. Neticede kazanan Protestanlar olacaktır. Bölgede manevi anlamda aydınlanmış adeta ışıl ışıl parlayan üç dört tane genç vardır. Davanın gelecekteki seyri açısından bu durum ümit vericidir. (Hamlin, 1860: 15). Bütün bu satırlar Bandırma’da misyonerlik faaliyetlerine girişmenin vaktinin geldiğini ortaya koymaktadır.

3.2. Misyon Faaliyetleri

Protestan misyonerlerin bir bölgede varlıklarını hissettirmek ve kalıcı olabilmek için bir dizi vasıtaya ihtiyaç duydukları aşikârdır. Bunlardan en önemlisi de dini kurumlar teşkil etmektir. Hıristiyanlık ve hiç şüphesiz ki Protestan mezhebi açısından değerlendirildiğinde bir yerleşim biriminde kilise sahibi olmak, misyonerlik faaliyetlerinin dinamizmini arttırmak ve düzenli bir biçimde tebliğde bulunmak için en gerekli hususlardandır. Bu sayede cemaat şuuru ve kültürü oluşturulabilecektir. Dolayısıyla misyonerler faaliyet yürütecekleri bölgeye ulaşır ulaşmaz derhal harekete geçerek bağımsız bir Protestan kilisesine kavuşmak için mücadele vermişlerdir. Bandırma için de bu durum geçerlidir. Ancak kasabayı diğer bölgelerden ayıran ana unsur mevcut kilisenin vaziyetidir. Zira Schneider (1844: 167) civarda imge, resim ve heykellerden bu derece arınmış bir kiliseye daha önce hiç rastlamadığını ifade ederek önemli bir gerçeği ortaya koymuştur. Bu farklı bir durumdur. Olağan koşullar altında değerlendirildiğinde Anadolu’da Katoliklere ait kiliselerin hiçbirisinde Protestanların istek ve arzularını tatmin edecek bir unsur yahut hadiseye şahit olmak mümkün değildir. Bandırma’da ise durum başka bir doğrultuda gelişmiştir. Zira yukarıda kendisinden bahsedilen piskoposun anlamlandırılması ne kadar güç olsa da Protestanlara yönelik sempati ve ilgisi olayların farklı bir yönde ilerlemesine neden olmuştur.

Bununla birlikte hiçbir husus bahsi geçen ibadethanenin bir Protestan mabedi olarak kabul görmesine imkân tanımamıştır. Zira BOARD arşivlerinden anlaşıldığı kadarıyla Bandırma Protestan Kilisesi on bir üyesiyle 1861’de kurulmuştur. İbadethanenin kontrolü ve işleyişi yerli bir vaiz tarafından sağlanacaktır. Vaiz kiş boyunca hastalığı nedeniyle eve hapis bir hayat sürmüştür. İyileşir iyileşmez ise büyük bir arzu ve hevesle kendisine verilen vazifeyi üstlenmiştir. Kiliseye atanması aynı zamanda ona başka olanaklar da sağlamıştır. Şöyle ki kirası bizzat misyonerler tarafından ödenen bir eve kavuşmuştur. (Schneider, 1863: 269).

Kilisenin teşkil edilmesi ABD’li misyonerlerin gözünde kasabanın öneminde arttırmıştır. Nitekim ibadethanenin faaliyete geçirilmesinden yaklaşık bir sene sonra Bursa istasyonundan sorumlu misyoner Joseph K. Greene⁴ aynı zamanda Bandırma’yla da ilgilenmeye başlamıştır. Daha önce İzmit’te görev yapan Greene, 22 Temmuz 1862 tarihinde Bursa’ya gelmiş ve görevine başlamıştır. Kendisi oldukça çalışkan ve gayretli bir BOARD mensubudur. Dolayısıyla bu atama teşkilatın Bandırma’ya gösterdiği ihtimamı gözler önüne sermektedir. (Greene, 1863: 17). Ancak yaşanan gelişmeler beklentilerin kısmen de olsa boşa çıktığını göstermektedir. Zira kasabada şevk ve cesaret kırıcı hadiseler yaşanmıştır. Misyonerlerin dost diye bildikleri ve güven duydukları kimseler düşmanca ve art niyetli tavırlar sergilemişlerdir. Ayrıca Bandırma’da Protestanlığa iman etmiş bir cemaat mensubu ticari münasebetlerinde bir dizi talihsizlikler yaşamış ve bu durum BOARD mensupları açısından pahalıya mal olmuştur. Yine on bir üye ile faaliyetlerine başlayan kiliseden bir kişi ayrılmış ve bu sayı ona düşmüştür. Misyonerler

⁴ 10 Nisan 1834 tarihinde Auburn, Alabama’da dünyaya gelen Joseph Kingsbury Greene, Bowdoin Kolejinin mezun olduktan sonra Protestan misyonerliğinin önemli okullarından olan Union Ruhban Okuluna devam etmiştir. Kuşkusuz misyonerlik davasına yönelik ilgisi de bu döneme tekabül etmektedir. 1859 senesinde Bursa istasyonuna atanan Greene, 1910 yılında ABD’ye dönene kadar kısa ayrılıklarla birlikte Anadolu’da hizmetlerde bulunmuştur. Misyonerin ölüm tarihi ise 10 Şubat 1917’dir (ABCFM, 2004d).

başlangıçta bu şahısla aynı duygulara ve benzer dini hassasiyetlere sahip olduklarını düşünmüşlerdir. Ancak Katoliklerden gelen baskılar neticesinde bu kişinin, mal ve mülkünü kaybetme endişesine düşmesi tembellik ve kendini bilmezlikle birleşince ayrılık kaçınılmaz olmuştur. Misyonerler bu adamın vicdanına aykırı davrandığını düşünmüşlerdir. Aslında münferit gibi görünen bu örnek bazı tehditleri de ortaya koymaktadır. Son zamanlarda Protestanlığa intisap etmiş kimselerin birçoğunda davadan soğuma ve dünyaperestlik adeta kural haline gelmiştir. Bununla birlikte Greene, vurdumduymaz ve ciddiyetsiz tavırlarıyla tepkileri üzerine çeken yerli vaizin yerini doldurabilmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Gerçi vaize yönelik beklentiler sona ermemiştir. BOARD mensupları bu zavallı din adamının kendisini yeniden dini faaliyetlere adanması, yetenek ve zekâsını İsa Mesih'in yolunda harcaması için üzerlerine düşen ne varsa yapmaya hazırdırlar. Zaten bu yöndeki iyi niyetli çabalar olumlu neticeler ürettiği takdirde zihinlerini dünyaya köle ederek kavga ve düşmanlığı kendilerine adeta hedef olarak belirlemiş kasaba halkı arasındaki tüm ihtilaflar çözüme kavuşturulabilecektir. Misyonerlerin tüm emek ve çabaları İsa Mesih'in ve getirdiği dinin yücelmesi içindir. Fakat bunun için hem vaizin hem de diğer Protestan cemaati mensuplarının tepeden tırnağa yeniden vaftiz edilmeleri gerekmektedir. (Greene, 1864: 5).

BOARD arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla büyük beklentiler ve heyecanla açılışı gerçekleştirilen kilise, Protestanların arzu ettiği sonuçları üretememiştir. Aksine gerekçeleri net bir şekilde ifade edilmemekle birlikte geriye gidip bile yaşandığı söylenebilir. Satır aralarından anlaşıldığı kadarıyla teorik düzlemde kaldığı müddetçe herhangi bir tehdit arz etmediği varsayılan Protestanlık davasının fiili anlamda harekete geçip bir ibadethaneye kavuşması Anadolu'nun ve hiç şüphesiz Bandırma'nın asli Hıristiyan unsurları olan Katolikleri rahatsız etmiştir. Ne var ki her durum ve koşulda ümitvar olmayı beceren ve kesinlikle yılgınlığa düşmeyen misyonerlerin de kendi adlarına yaşanan tüm talihsizliklere rağmen geri adım atmayıp mücadeleyi elden bırakmayacakları bellidir. Üstelik bu heyecan, kasabada heves ve cesaret kırıcı gelişmelere şahit olunan bir ortamda, Protestanlık davasına karşı kayıtsızlık yaşanan bir süreçte, dünyevileşmenin had safhaya ulaştığı bir dönemde yaşanmaktadır (ABCFM, 1864: 266).

Bandırma'nın mevcut durumunda herhangi bir iyileşmenin yaşanmamasının faturası olumsuz tavır ve davranışlarıyla dikkatleri üzerine çeken vaize çıkarılmıştır. Beklentileri bir türlü karşılayamayan din adamı uzun ve gayretli bir mücadelenin ardından dünyevi ihtiraslara sahip olduğu iddiasıyla görevinden azledilmiştir. Bununla birlikte misyonerler kasabada hâlâ çok sayıda münevver kimse bulunduğu iddiasındadırlar. Üstelik bunların önemli bir kısmı Protestanlık davasına sıkı sıkıya bağlıdır. Fakat hiçbir gelişme yahut hadise BOARD mensuplarının bölgede hak ve hakikati güvence altına alacak güce ulaştıkları sonucunu doğurmamaktadır (Greene, 1865: 5). Misyonerlik davasının seyri açısından değerlendirildiğinde Bandırma'da beklentilerin çok altında bir ilerleme kaydedildiği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Her ne kadar başka bir belgede kasabada işlerin kısa bir sürede düzeleceği ve bölgede nadas halinin devam ettiği söylene de (ABCFM, 1865: 72) gerçek anlatılanlardan çok farklıdır. Zira kilise artık kalıcı bir hizmetkârdan yoksundur. Dini faaliyetler düzenli bir biçimde gerçekleştirilememektedir. Cemaate üye olanların sayısında bir artış kaydedilmediği gibi mevcut katılımcıların heyecan ve arzusu da giderek azalmaktadır.

Bütün bu olumsuz hadiseler BOARD mensuplarını bir dizi tedbir almaya zorlamıştır. Kuşkusuz akla gelen ilk husus kiliseyi tekrar canlandırma yönünde teşebbüste bulunmaktır. Bu bağlamda Bandırma ve civar bölgelerde nam salmış, sahip olduğu prensip ve değerlerle öne çıkan Edincik vaizi her ay pazar ayınlarından birisini Bandırma'da geçirmeye başlamıştır. Misyonerlerin ifadesiyle kendisi kasabada davayı ayakta tutabilmek için büyük bir özveriyle mücadele etmektedir. Pazar günleri dışında da fırsat buldukça Bandırma'ya ziyaretler düzenlemekte ve sorunları gidermeye çalışmaktadır. Bununla birlikte kasabada sadece Protestanlaşma konusunda sıkıntılar yaşanmamaktadır. Aynı zamanda ciddi ve yüksek harcamalar gerçekleştirilmekte buna bağlı olarak da BOARD teşkilatının hedef ve maksatlarını zorlayacak kararlar alınarak misyonerlik faaliyetleri sekteye uğramaktadır. Şahit olunan hadiseler bir araya getirildiğinde ise bölgeye dair umutlar sönmemektedir. Dolayısıyla Bandırma'da misyonerleri üzüntüye boğan hadiseler meydana gelmektedir. Nitekim kasabada bağımsız bir kilise açılmış ancak ibadethane herhangi bir ciddi faaliyet yürütemeden kaderine terk edilmiştir (Greene, 1866: 7). Bu çok fazla yaşanan bir durum değildir. BOARD mensupları genellikle faaliyet yürüttükleri bölgelerde alt yapı çalışmaları gerçekleştirerek gerekli koşulları sağlayıp psikolojik dinamikleri harekete geçirdikten sonra tavır almayı tercih etmişlerdir. Lakin Bandırma'da bir yanılığa düşülmüş ve erken kararlar alınarak beklentilerin karşılanması konusunda sıkıntılar yaşanmıştır.

Kasabanın Edincik ile olan irtibatı bir hayli mühimdir. Nitekim kendi iç dinamiklerini kullanarak yeniden doğuş fikriyatını canlandıramayacağını anlayan BOARD mensupları farklı arayışlara girmişlerdir. Bu anlamda atılan ilk adım Bandırma'daki dava dostlarını Edincik'te mukim ve nispeten daha güçlü ve bilgili bir biçimde Protestanlığa iman etmiş kimselerle bir araya getirmektir. Bu buluşmalar düzenli bir biçimde gerçekleştirilmekte ve taraflar arasında ruh ve fikir birlikteliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Ne var ki hiçbir husus Bandırma'da işlerin kötüye gittiği gerçeğini değiştirmemektedir. Zira bölgede hâlâ Protestanlık davasını yayacak bir hizmetkâr bulunmamaktadır. Fakat daha önemlisi 1868 yılı itibarıyla misyonerlerin kanaatlerine sadakatle bağlı kalanların sayısının yalnızca iki veya üç ile sınırlı kalmasıdır. Misyonerler yaşanan bu sıkıntıyı da bildik gerekçeye dayandırmışlar ve Bandırma'ya yerli bir vaiz atanmadığı müddetçe yaşanan problemlerin daha da artacağını iddia etmişlerdir. Onların ifadesiyle bu kesinlikle ertelenmemesi gereken bir husustur ve acil bir biçimde sorunun çözülmesi yoluna gidilmelidir (Richardson, 1868: 14). ABD'li misyonerlerin zaviyesinden değerlendirildiğinde on bir kişiyle teşkil edilen kilisenin yaklaşık altı yıllık bir zaman zarfında sadece iki üç üyeye hizmet eder hale gelmesini genel merkeze izah etmenin güçlüğü, sorumluluğunun tamamen vaiz ihtiyacına bağlanması sonucunu doğurmuş olsa gerektir. Aslında bu bir yönüyle kronik bir sorundur. Zira Anadolu'nun farklı bölgelerinde faaliyet yürüten BOARD mensuplarının sıklıkla yetişmiş ve sadık dava taraftarlarına duydukları ihtiyacı beyan ettikleri ve bu sorunun çözülebilmesi için gerekli tüm tedbirlerin alınmasının zorunlu olduğuna vurgu yaptıkları bilinmektedir. Fakat misyonerlerin Bandırma'daki şekliyle Protestanlaştırma faaliyetlerinin hüsrana neticelenmesini sadece yerli hizmetkârlardan yoksun olmaya bağlama gibi bir alışkanlıkları yoktur.

Bandırma için bir sene sonrasında da değişen bir husus olmamıştır. 1869 yılı itibarıyla de kasabanın dini anlamdaki ihtiyaçları Edincik vaizi vasıtasıyla giderilmektedir. Kendisi ayda bir kez bölgeyi ziyaret etmekte ve Pazar ayınlarında yer almaktadır. Ayrıca kiliseye üye olanların sayısında ufak bir artış yaşanmış ve bu sayı dörde yükselmiştir. Cemaat mensuplarından üçü erkek biri ise kadındır. Ancak bu kimselerin Bandırma kilisesine değil Edincik'teki ibadethaneye intisap ettikleri varsayılmaktadır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla misyonerler bölgedeki kötü gidişata dur demek adına yeni bir hamlede bulunmuşlardır. Şöyle ki Bandırma'nın sorumluluğunu üstlenmesi için Bilecik papazına teklif götürülmüştür. Zira papaz hali hazırda görev yaptığı bölgede prestijini kaybetmiştir. Kasabaya atanmayı kabul etmesi itibarını yeniden kazanabilmesi konusunda ona yeni imkânlar sunabilecektir. Bu husus aynı zamanda önemli ve stratejik bir noktada olduğu varsayılan Bandırma'da davanın seyrine yeni bir ivme kazandırabilecektir (Richardson, 1869: 15).

Muhtemeldir ki Edincik'teki vaizin kalıcı olarak kasabaya yerleşme imkânının bulunmaması BOARD mensuplarını yeni arayışlara itmiştir. Çünkü devamlılık Protestanlık davasının geleceği açısından çok önemlidir. Gerekçeleri belirtilmemekle birlikte Bilecik Kilisesi papazının ikamet ettiği bölgede yaşadığı sıkıntılar misyonerler tarafından fırsata çevrilmeye çalışılmış ve kendisi yeni bir başlangıç için kasabaya davet edilmiştir. Öte yandan Bandırma kilisesine üye olanların bir elin parmağını geçmeyecek sayıda kalması onların resmi kayıtlara Edincik kilisesine mensuplanmış gibi değerlendirilmeleri sonucunu doğurmuştur.

Bandırma'da Protestanlık davası konusunda yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen misyonerlerin pes etmeyeceği ve bölgede kalıcı hizmetlerde bulunmak için her türlü fedakârlığı gerçekleştirecekleri konusunda hiç şüphe yoktur. Hatta onların hedefinde sadece kasaba merkezi de bulunmamaktadır. Aksine civar bölgelere yönelik de keşif ziyaretleri düzenlenmiştir. Çevreyi tanımak mühimdir. Üstelik bu sayede merkezde yakalanamayan başarının köyler vasıtasıyla elde edilebileceği düşünülmüş olabilir. Buna bağlı olarak da kasabanın güneyindeki Bulgar köylerine bir dizi ziyaret gerçekleştirilmiştir. BOARD mensuplarını Manyas gölü çevresindeki irili ufaklı bu yerleşim birimlerine çeken ana gerekçe köylülerin zaman zaman Bandırma ve Mihallıç'a uğrayarak Protestanlık davasını anlatan kitaplar satın almış olmalarıdır (Richardson, 1869: 15). Fakat arşiv kayıtlarında gerek bahsi geçen köyler gerekse de köylüler hakkında detaylı bilgilerin bulunmaması bu bölgelerde de beklentilerin karşılanmadığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte Benjamin Schneider tarafından Bursa'ya bağlı dış istasyonlar hakkında kaleme alınan rapor (1870: 9) kasabanın mevcut durumu ve akıbeti konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Misyoner raporuna Bandırma'nın sürekli gelişip büyüyen bir yerleşim birimi olduğundan söz ederek başlamıştır. Sahil kenarında bulunması ve kendisinden daha önce söz edilen bir gemi vasıtasıyla İstanbul'a ulaşım imkânına sahip olunması kasabayı önemli kılmakta ve göz önünde tutmaktadır. Aslında bunlar daha önce de zikredilmiş hususlardır. Lakin

misyonerler Bandırma'nın ihmal edilmemesi gerektiği hususunu bir kez daha hatırlatmak istemişlerdir. Belgede ilk kez kasabanın nüfusuyla alakalı kısmen detaylı bilgilere de yer verilmiştir. Buna göre bölgede altı bin Türk ve Rum'un yanı sıra üç bin Ermeni yaşamaktadır. Rum ve Türk nüfusun bir arada değerlendirilmiş olması dikkat çekicidir. Misyonerlerin hedefinde ağırlıklı olarak Ermenilerin bulunması bu durumu izah etmektedir. Ermeni cemaati dışında kalan nüfusunun nitelik ve niceliği çok fazla önem arz etmemektedir. Raporda yer alan bir diğer husus da Bilecik papazının durumudur. Bulunduğu bölgenin iklimi nedeniyle sağlık sorunları yaşayan din adamı kilisenin de rızasını alarak iki yıllığına cemaatini terk etmiştir. Daha önce bir dizi sıkıntı yaşadığından söz edilen papazın başındaki musibetin geçirdiği hastalık olduğu belgeden anlaşılmaktadır. Misyonerler bu sıkıntıyı fırsata çevirerek kendisini bu uzun zamanı Bandırma'da geçirme konusunda ikna edebilmişlerdir. Schneider'ın ifadesiyle bu düzenleme Bandırma'ya yeni bir çehre kazandıracaktır. Ne var ki papaz birkaç hafta kasabada kaldıktan sonra dört aylığına Bilecik'e bağlı bir kaza olan Bahçecik'e atanmıştır. Bu gelgitler neticesinde iyileşir iyileşmez ise Bilecik'e geri dönecektir. Bu sürpriz gelişme BOARD mensuplarını yeni arayışlara itmiştir. Zira Edincik'deki vaizin de bundan böyle Bandırma ile ilgilenme imkânı bulunmamaktadır. Bu gelişmeler sonucunda misyonerler aradıkları ismi Mihaliç'de bulmuşlardır. Bahsi geçen kasabadaki yerli hizmetkâr birkaç aylığına Bandırma'da görevlendirilmiştir.

1871 tarihli istasyon raporu Bandırma'nın yeni stratejik ortağı olan Mihaliç ile birlikte sınıflandırılması gerektiğini açık bir biçimde dile getirmektedir. Nitekim her iki bölgenin imkân ve koşulları birbirine yakındır. Daha da mühimi Mihaliç'deki yerli yardımcı Bandırma'yla da ilgilenecektir. Ne var ki bahsi geçen kişinin her iki bölgedeki faaliyetleri sadece üç ay ile sınırlı kalmıştır. Vaizin yılın geriye kalan dönemini nerede geçirdiği net olmamakla birlikte bu şartlar altında elle tutulur sonuçlar elde edilmesinin pek de mümkün gözükmediği ifade edilmektedir. Ancak hiçbir olumsuzluk misyonerlerin umudunu yok etmemiştir. Onlar mevcut durumun muhafazası halinde ve cemaatin dağılmasının engellenmesi kaydıyla Bandırma istasyonu için en önemli gereksinimin ruhu Tanrı sevgisiyle dolu hizmetkârlar olduğunu ifade etmişlerdir. Hatta dış istasyonların tamamında ciddi manada bu anlamda ihtiyaç hâsıl olmuş ve cemaat mensupları bu taleplerinin karşılanabilmesi için adeta yalvarmaya başlamışlardır. Zira hasat mevsimi gelmiştir ve Protestanların yeterince olgunlaşmış ekinleri kaldıracak hizmetkârlardan yoksun olma karşısında Tanrı'ya yalvarmaktan başka çareleri de gözükmemektedir (Schneider, 1871: s. 8).

Bütün bu ifadeler aslında bildik hikâyenin tekrarından başka bir şey değildir. Misyonerler özellikle de Anadolu'da yaşadıkları başarısızlıkları temelde genel merkezin kendilerine yeterli desteği sağlamamasına bağlamaktadırlar. Bu durum maddi anlamdaki beklentilerin karşılanmaması ile izah edilebileceği gibi manevi olarak da ciddi destek ve katkının sağlanamaması şeklinde yorumlanabilecektir. Bandırma'da yaşanan hayal kırıklığı ise genel itibarıyla ikinci şık ile ilişkilendirilebilecektir. Zira bölgede BOARD mensuplarının beklentilerini karşılayabilecek ehliyeteye haiz, vasıflı ve donanımlı yerli yardımcılara duyulan ihtiyaç, yaşanan tüm talihsizliklerin gerekçesi gibi görülmektedir. Buna bağlı olarak da kasabada başarıya ulaşmak için bu sıkıntının ortadan kaldırılmasından başka çare yokmuşçasına bir bakış açısı oluşturulmuştur.

BOARD mensupları Mihaliç ile Bandırma arasındaki bağlantıyı sürekli aktif tutmak konusundaki kararlılıklarını bir sonraki seneye de taşımışlardır. Üstelik bu irtibatı daha da güçlü kılmak adına Bandırma'nın eski müttefikleri yani Edincik'i de bir kez daha bu ortaklığa dâhil etmişlerdir. Antik dönemlerden itibaren Misya bölgesi olarak tanımlanan bu üç kasabanın bulunduğu coğrafyanın birlikte düşünülmesi aslında bir zorunluluktur. Zira Bandırma Protestan Kilisesi kaderine tek edilmenin neticesinde etki ve nüfuzunu kaybetmiş ve kapanmıştır. Diğer taraftan benzer bir husus Mihaliç için de geçerlidir. Orada en başından itibaren herhangi bir ibadethane mevcut değildir. Dolayısıyla Misya'da Protestanlık davasını ayakta tutabilecek, cemaat ruhu ve kültürünün tesis edilebileceği yegâne belde bundan böyle Edincik olacaktır. Her ne kadar Edincik'teki kilisenin geleceği ile ilgili şüpheler olsa da misyonerler açısından an itibarıyla başka bir seçenek bulunmamaktadır. Ancak BOARD mensuplarının karşısında daha büyük bir problem vardır. Zira Misya kalıcı bir yerli yardımcıdan da yoksundur. Bu sorun artık kronik bir hâl almış ve neredeyse Protestanların kaleme aldığı arşiv belgelerinin tamamında kendisine yer bulmuştur. Aslında Edincik'te bir hizmetkâr bulunmaktadır. Fakat bu kimse misyonerlik davasını sırtlanabilecek vasıflara sahip değildir. Yeterli bilgi ve donanımının da bulunmaması onu etkisiz kılmaktadır. Üstelik kendisi Bandırma'yı ara sıra ziyaret edebilmekte ve bu ziyaretler başarılı sonuçlar üretmemektedir. Buna bağlı olarak da en azından 1872 yılının kış ayları için bir dizi tedbir alınmış ve BOARD Teşkilatının Anadolu'da din eğitimi alanındaki en etkili ve başarılı okullarından olan Merzifon Teoloji Okulunda eğitim gören iki ilahiyat öğrencisi Bandırma'da Protestanlık

davasına hizmet etmişlerdir. Ancak kalıcı olarak bölgeye nüfuz edilememiş ve Bandırma'yı adeta bir kangren gibi saran yerli yardımcı problemi çözüme kavuşturulamamıştır (Richardson, 1872: 13).

Bandırma'nın kaderini değiştiren hadise 1873 yılında gerçekleşmiştir. Bahsi geçen tarihte kasaba için kronik bir sorun haline dönüşen ve çözülmesi imkânsız gibi görünen yerli yardımcı yahut vaiz istihdamı problemi önemli bir gelişme yaşanarak geçici süreliğine de olsa çözüme kavuşturulmuştur. Zira Rodosto bugünkü adıyla Tekirdağ Kilisesinin sabık papazı Ekim ayında Bandırma'ya gelmiştir. Kendisi bundan böyle güney Marmara'nın bu talihsiz kasabasında hizmetlerde bulunacaktır. İsmi zikredilmeyen din adamının vaiz ve öğretmen olarak yakaladığı başarılar dikkate şayandır. Dolayısıyla onun bu bölgede bulunması Bandırma'daki dini uyanışa ciddi katkı sunacaktır. Protestanlığın kasabadaki kaderini tayin edecek bu gelişme başka bir hadiseye daha kapı aralamıştır. Şöyle ki daha önce sırasıyla Mihaliç ve Edincik vaizleri tarafından kontrol edilen ve adeta bu iki yerleşim biriminin alt istasyonuymuş gibi bir algıyla idare edilen Bandırma'nın bundan böyle pozisyonu ve sahip olduğu değer de ciddi manada artacaktır. Nitekim papazın görevlendirildiği kasabada çalışmak dışında başka vazifeleri de vardır. O, aynı zamanda Edincik ve Erdek istasyonlarından da sorumlu olacaktır (Richardson, 1873: 11). Vaiz hatta yerli yardımcı görevlendirilme konusunda bile sıkıntı yaşanan bir alt istasyonda papaz bulundurmak hem Bandırma'ya atfedilen önemi hem de yaşanan sıkıntıların aşılması konusunda BOARD genel merkezinin ikna edildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum misyonerlik davasının bölgedeki kaderini tayin edecek önemli bir husustur. Hizmetlerin kalıcı bir biçimde sürdürülmesi konusunda istikrar sağlandığı takdirde Güney Marmara'da Protestanlık davasının hız kazanması ve cemaate katılımlar konusunda ciddi bir ivme yakalanması mümkün olabilecektir. Diğer taraftan papazın isminin belgelerde hiçbir surette yer almaması güvenlik gerekçesiyle izah edilebilir. Zira Bandırma'da misyon faaliyetleri henüz emekleme aşamasındadır. Gerekli adımlar atılıp teşkilatlanma anlamında yeterli seviye yakalandığı takdirde din adamının kimliğini ifşa etmekte herhangi bir mahzur kalmayacaktır. Ayrıca Protestanların nazarında kilisede görevli bir din adamının itibar ve değeri yüksek olmakla birlikte yeterli kabiliyete sahip insan bulmakta yaşanan güçlükler din adamlarını beklentilerin üzerinde kıymetli kılmıştır. Yine diğer mezhep mensuplarının bilhassa da Katoliklerin ve kısmen de Osmanlı Devlet erkinin tehditkâr tutum takınabilme ihtimalleri böylesine bir çekinceyi oluşturmuş olabilir.

Rodosto papazının kasabaya sağladığı katkı hemen kendisini hissettirmiştir. Kilise yeniden faaliyete geçirilmiş hatta küçük bir okul açılmıştır. Yine 19. yüzyılda Anadolu'nun dört bir tarafında misyonerlik propagandası yapmak için bizzat BOARD teşkilatının rehberliğinde, Protestan cemaati üyeleri tarafından Ermenice ve Türkçe olarak yayınlanan ve '*güzel haber vermek, güzelliği yaymak*' gibi anlamlar taşıyan Avedaper dergisinin satışı konusundaki gelişmeler de bir hayli ümit vericidir. Bandırma'da işlerin iyiye gittiğini gösteren bir diğer husus da 1874 yılı itibarıyla papazın kimliğinin açıkça beyan edilmiş olmasıdır. Din adamının Bandırma'ya getirdiği heyecanı anlamak için müteakip satırlara göz atmakta yarar vardır:

"Papaz Abraham halen Bandırma'da ikamet etmektedir. Kendisi burada cemaat sayısı 25 ila 35 arasında değişen küçük bir kiliseye önderlik etmektedir. Bayan bir yardımcının desteğiyle eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürdüğü bir okulda hayırlı işlere imza atmaktadır. Bunun yanı sıra gayretleri neticesinde Avedaper için seksen doksan arası abone sağlamıştır. Aynı zamanda Erdek, Edincik ve Ermeniköy'ü de sık sık ziyaret etmektedir. Sekiz saatlik bir mesafede bulunduğu için Mihaliç'e ara sıra gidebilmektedir. Ancak kısa bir süre önce dostumuzun girişimleri neticesinde Mihaliç'ten de Bandırma Kilisesine intisap eden birkaç kişi olmuştur. Aynı zamanda Balıkesir'e de bir gezi düzenlemiş ve bu gezi neticesinde hayırlı işlere imza atmıştır. Bölgenin eğitimi ve ileri gelen ailelerinden olan on çocuk Bandırma'daki okulumuza kazandırılmıştır. Kısacası papaz Abraham'dan daha aktif ve yararlı bir yardımcı hizmetkârımız yoktur" (Richardson, 1874a: 5).

Abraham'ın Bandırma'ya atanması ile birlikte şahit olunan manzara misyonerlerin hayallerinin çok ötesindedir. Kasaba, o güne kadar yakaladığı başarıların toplamının çok daha ilerisinde bir başarı elde etmiştir. Cemaat sayısındaki dikkat çekici artış belki de bu hikâyenin en önemli parçasını teşkil etmektedir. Belgelerde sıklıkla zikredilmese de sadece onlu rakamlarla ifade edilen bu topluluğun önceki haliyle kıyaslandığında üç hatta dört kata yakın bir artış kaydetmesi kuşkusuz çok mühimdir. Ayrıca kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Abraham ile birlikte faaliyete geçirilen Protestan okulunun mevcut durumu da dikkat çekicidir. Her ne kadar bu eğitim kurumu ile ilgili tatmin edici bilgiye sahip olunmasa da papazın çalışkanlığı ve gayretleri bölge halkı için böyle bir

imkânın ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Üstelik okulun faaliyetleri konusunda Abraham yalnız değildir. Bayan bir yardımcı kendisine eşlik etmektedir. Bütün bu hususlar göz önüne alındığında Protestanların bakış açısıyla değerlendirildiğinde Bandırma'nın hak ettiği değeri kazandığı söylenebilir. Nitekim çevre bölgelerin tamamı stratejik manada oldukça önemli bir noktada bulunan kasabanın peyki haline dönüşmüşlerdir. Daha önce kendilerine bağımlı olmak zorunda kalan Bandırma bundan böyle Edincik ve Mihaliç karşısında merkez üs konumundadır. Üstelik bu ikiliye artık Erdek ve Ermeniköy de eklenmiştir.

Bununla birlikte misyonerler açısından tatmin edici sonuçlar üretecek bütün bu gelişmelerin beklenmedik bir şekilde ve kısa bir zaman zarfında bir kez daha onları hüsrana uğratacak bir çizgiye doğru evrilmesi moralleri bir hayli bozmuştur. Nitekim 1874 yılının Eylül ayında Bandırma'yı adeta yakıp kül eden büyük bir yangın felaketiyle karşı karşıya kalınmıştır. Bu öylesine büyük bir afettir ki papaz Abraham sekiz çocuğuyla birlikte güç bela bölgeden uzaklaşabilmiştir. Eşi ise yakalandığı amansız hastalık neticesinde hayata gözlerini yummuştur (Richardson, 1874b: 390). 1875 tarihli istasyon raporuna yansıyan şu satırlar adeta yaşananların özeti gibidir:

“Dostlarımızı komşu kasabalara dağıtan 6 Eylüldeki büyük yangından beri Bandırma'da işler istediğimiz doğrultuda gitmemektedir. Papaz Abraham öksüz kalmış çocuklarını da yanına alarak bir süreliğine İzmit'e sığınmıştır. Fakat sıkıntılardan kurtuluş yoktur ve belalar ardı ardına gelmektedir. Papazın aynı zamanda anne de olan eşinin ölümü dünyevi manada ruhunu alev gibi yakmış ancak müteakip dert ve belalarla mukayese edildiğinde bu acı deve de kulak misali kalmıştır. Zira kendisi yaşadığı kalabalık mahallenin insanlarıyla temas kurduğunda kötülüğüyle meşhur Sodom şehrinin andıran bu yerleşim bölgesinin yangın felaketiyle temizlendiğini öğrenmiştir. Abraham'ın muhtaç ve aciz çocuklarının, fazilet sahibi annelerinin ölümüyle daha da ihmal edildiklerini söyleyebiliriz. Çocuklar bulaşıcı hastalıklara maruz kalmışlardır. Sekiz tane küçük çocuğun bakımını üstlenmek hayli zor olmuştur. Her şeye rağmen Tanrı'nın kalbi yaralı bu hizmetkârı en sonunda davasına geri dönebilmiştir. Dostumuz Bandırma'daki perişanlığa bizzat şahit olduktan sonra Edincik, Erdek ve Ermeniköy'deki dostlarını ziyaret etmiş ardından Mihaliç'e uğramış burada dava arkadaşlarıyla birlikte olmuş ve Protestanlığa yeni üyeler kazandırdıktan sonra Balıkesir'e gitmiştir” (Richardson, 1875: 5).

Bütün bu anlatılanların ışığında değerlendirildiğinde misyonerlik faaliyetleri açısından kısa bir süreliğine de olsa parlak ve güzel günler geçiren Bandırma'nın talihsiz bir hadise neticesinde eski karanlık günlerine geri dönecek olması Protestanlık davasının kasabadaki kötü kaderinin nüksetmesinden başka bir şey değildir. Üstelik yangının yaralarını sarmak da pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim yaşanan felaketin üç yıl sonrasında bile herhangi bir iyileşme yaşanmamıştır. Yangında yersiz yurtsuz kalan Protestan cemaati üyeleri izbe bir handa küçücük bir odaya doluşarak ibadet etmek durumunda kalmışlardır. Çünkü Protestan kilisesi tahrip olmuş ve kullanılamaz hale gelmiştir. Arşiv kayıtlarına yansıyan aynı zamanda genel merkezin gelişmelere duyarsız kaldığını hissettiren ve sitem içeren şu sözler ise oldukça dikkat çekicidir: “*Taraftarlarımızın bir ağacın altında toplanacak halleri yok ya!*” (Richardson, 1877: 146).

Yangından altı yıl sonra yani 1880 senesi itibarıyla de Bandırma'da değişen pek bir şey olmamıştır. Kayda değer tek gelişme bölgeye yeniden bir vaiz atanmış olmasıdır. Kendisinin nereden geldiği ve ne zaman Bandırma'ya yerleştiği konusunda her hangi bir malumat verilmemişse de adının Moses Mugerdichian olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Daha da mühimi Protestan okulunun faaliyetlerini sürdürmesidir. Vaizin eşi okulun eğitimliğini üstlenmiştir. Bayan Mugerdichian'ın idaresindeki bu eğitim kurumu güzel ve hayırlı çalışmalara imza atmaktadır. Okul düzen ve huzurun merkezi olmuş verdiği eğitimle dikkatleri üzerine toplamıştır. Onun gibi bir öğretmene sahip olmak büyük bir lütuftur. Kendisi nitelikli bir okulda bulunması gereken özellikleri çok iyi kavramıştır. Bilgi, birikim ve kabiliyetlerini pratiğe dökebilmek için büyük bir hırs ve arzuyla çalışmaktadır. Okul, pazar ayinlerinden sonra yetişkinlere de hizmet etmektedir. Kilise için ise değişen bir şey yoktur ve çalışmalar adeta durma noktasına gelmiştir. İbadethane ve okul binası olarak hizmet görececek bir binaya ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. İnşaat için yeterli ödeneğe ulaşılmıştır. Ayrıca bu işi üstlenebilecek ehliyete haiz personel de hazır. Yegâne beklenti biran önce inşaaata başlanmasıdır. Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen cemaate üye olanların sayısı yirmi ile otuz arasındadır. Okulda ise otuzdan fazla öğrenci eğitim görmektedir (ABCFM, 1880a: 7).

Abraham'dan sonra Bandırma'nın yeni göz bebeği Mugerdichian'ın eşi olmuştur. Bir müddet ciddi kriz ve sancılarla boğuşmak zorunda kalan kasabanın papazın eşiyle birlikte yeniden canlanması bir miktar da olsa ümitleri yeşertmiştir. Özellikle kadınların Hıristiyanlık yolunda eğitilmelerine verdiği değer dikkat çekicidir ve arşiv kayıtlarına da yansımıştır. 1880 tarihli istasyon raporunda ifade edildiği kadarıyla Bandırma vaizinin eşi harikulade bir okulda ders vermektedir. Burası düzen ve çalışmaya gösterilen önem açısından model bir eğitim yuvasıdır. Raporda ayrıca okulun pazar günleri halkın tamamına hizmet veren bir yapı arz ettiği tekrar edilmiştir. Bütün bu olumlu gelişmeler Bandırma dış istasyonunda Protestanlık davasının geleceği adına misyonerleri fazlasıyla ümitlendiren hususiyet olarak dikkatleri çekmektedir (ABCFM, 1880b: 44).

1881 yılı itibarıyla de kasabada ciddi bir değişim kaydedilmemiştir. Geçmişle mukayese edildiğinde işler yolunda gitmektedir. Peder Mugerdichian ve eşinin gayretli ve sebatkâr çalışmaları sadece Bandırma'yı değil Edincik ve Mihaliç'i de ayakta tutmaktadır. Her ne kadar bölgede cemaate yeni katılımlar olmasa da özellikle okulun etkisi büyüktür. Bunun yanı sıra civar köylerde kadınlar için ibadet toplantıları düzenlenmeye başlamıştır. Bu konuda en talepkâr olanlar ve bu toplantılara hiçbir tereddüt göstermeden evini açanlar daha çok Ermeni vatandaşlardır. Papazın zaman ve enerjisinin tamamını bu çorak arazilerde tüketmesi takdire şayandır. Kendisi sıklıkla çevre köyleri ziyaret etmekte hatta kimi zaman daha uzak mesafelere de gidebilmektedir. Yanında sürekli çok sayıda kitap bulundurmakta ve genellikle bunları dağıtmakta herhangi bir engel yahut zorlukla karşılaşmamaktadır. Aynı zamanda gezgin kitapçılık da yapan Mugerdichian'ın bu özelliğiyle de uzun yıllar kendisinden söz ettireceği ortadadır (Baldwin, 1881: 7).

Belgeden de anlaşıldığı kadarıyla Bandırma'nın mevcut süreç içerisinde en dikkat çekici hususiyeti kadınlara yönelik hizmetlerdir. Ayrıca kasaba en başından beri misyonerlerin hedeflediği hususiyeti elde etmiş ve civar bölgelere merkez olma vasfını iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştır. Yine uzun süre sonra ilk defa misyonerlere ait bir evrakta Ermenilerin adı zikredilmekte ve bahsi geçen cemaatin ilgisine dikkat çekilmektedir. Nitekim Ermeni cemaati Anadolu'da Protestanlık davasına en ciddi teveccühü gösteren grup olarak sürekli ön plana çıkmıştır. Bandırma papazının çabalarına yönelik takdir ve beyanatlar yine ihmal edilmemiştir. Ayrıca bölgede okulun varlığı misyonerlik faaliyetlerine önemli katkılar sunmaktadır. Hatta Protestanlık davası açısından değerlendirildiğinde Bandırma, bir eğitim kurumunun kiliseden daha etkin ve aktif bir rol üstlenmesi yönüyle de farklı bir örneklem sunmaktadır.

Kasaba, bir sene sonra yani 1882 yılında da mevcut durumunu korumuş ve arşiv belgelerine Bandırma'yla alakalı olarak kayda değer herhangi bir bilgi aksettirilmemiştir. Aslında misyonerlerin Bursa merkez istasyonunu terk ettikleri 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan süreçte de kasabaya dair kayıtlara yansıyan önemli bir bilgi yoktur. Bu durum Bandırma'nın statik yapısını koruduğu ve bölgede beklentilerin altında bir başarı yakalandığı gerçeğini gözler önüne sermektedir.

4. SONUÇ

Anadolu'yu Protestanlaştırmak amacıyla 19. yüzyılın ilk yarısında Boston'dan yola çıkan misyonerlerin Bandırma ile tanışmaları Bursa üzerinden olmuştur. Kasabanın sahip olduğu stratejik değer ve barındırdığı azınlık nüfus BOARD mensuplarını fazlasıyla heyecanlandırmıştır. Amaç, deniz yoluyla rahatlıkla İstanbul'a ulaşılabilen, karadan ise Bursa gibi önemli bir istasyona sekiz saat mesafede bulunan Bandırma'yı Güney Marmara'nın kumanda merkezi haline dönüştürmektir. Bu sayede İzmir ile daha rahat irtibat kurulabilecek aynı zamanda Batı Anadolu'nun önemli kentlerine hızlı bir biçimde varılabilecektir. Misyonerler kasabaya ilk kez adım attıklarında takvim yaprakları 1844 yılını göstermektedir. Öncelikle bölgede keşif faaliyetlerinde bulunmuş ve gerekli alt yapı hazırlanmaya çalışılmıştır. Başlangıçta yaşanan sıkıntılardan sonra zamanla Bandırma'ya nüfuz edebilme imkânı yakalanabilmiştir. Hatta bir yerleşim biriminde Protestanlık davasının en temel yapı taşı olarak kabul gören kilise kurma imkânı elde edilebilmiş ve beklentilerin altında kalsa da belirli bir cemaat oluşturma fırsatı yakalanmıştır.

Bununla birlikte misyonerler Bandırma'da iki önemli problemle boğuşmak zorunda kalmışlardır. Bunlardan ilki bölgede kalıcı bir din adamı yahut yerli yardımcı bulundurulamamış olmasıdır. Değişen zamanlarda kasabada papaz ve vaiz görevlendirilmeleri yapılmışsa da bu anlamda bir türlü istikrar yakalanamadığı söylenebilir. Diğer sıkıntı ise Bandırma'ya ciddi manada zarar veren yangın felakettir. 1874 yılında vuku bulan bu elim hadise neticesinde Protestanlık davası önemli oranda sekteye uğramış ve kazanımların neredeyse tamamı

kaybedilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Bandırma'daki misyon faaliyetlerinin iki farklı safhası olduğunu düşünmek mümkündür. Başlangıçtan yangın hadisesine kadar geçen süreç ile yangın sonrasındaki dönem bu safhaları oluşturmaktadır. İlk dönem olarak nitelendirilebilecek yangın öncesi süreçte kiliseyi faaliyete geçirme ve Bandırma'da hatırı sayılır bir cemaat teşkil etme yönünde adımlar atılmışken ikinci dönemde yani yangın sonrasında eğitim öğretim alanında bir dizi çalışma yürütülmüştür. Zira kilise ciddi manada tahrip olmuştur ve Protestanlar ibadetlerini derme çatma bir binada sürdürmek zorunda kalmışlardır.

Bir diğer önemli husus ise Bandırma'nın civar bölgelerin kumanda merkezi olması yönünde atılan adımlardır. Misyonerler en başından itibaren kasabayı, çevresinde yer alan başta Edincik ve Mihaliç olmak üzere diğer yerleşim birimlerine bir üs bölgesi gibi tasarlamışlarken şahit olunan hadiseler ters istikamette bir gelişmenin yaşanması sonucunu doğurmuştur. Bandırma öncelikle Edincik ardından da Mihaliç'deki din adamlarının kontrolüne verilmiştir. Aslında bu hususta da iki farklı durum söz konusu olmuştur. İlk etapta misyonerler her ne kadar hedeflerine ulaşmamışlar gibi gözükseler de sonradan Bandırma onların gözünde hak ettiği değere ulaşmıştır. Ama bu da kalıcı olmamış ve bir müddet sonra geriye gidiş yaşanmıştır.

Sonuç itibarıyla Amerikan Board Teşkilatı mensubu misyonerlerin büyük bir beklenti ve heyecan ile adım attıkları Bandırma dış istasyonunda elde edilen kazanımların arzulanandan daha düşük seviyede kaldığı belgelerden açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim bölgede zaman zaman papaz, vaiz yahut yerli yardımcı istihdam edilebilmişse de Bandırma genel anlamda kalıcı bir hizmetkâra kavuşamamıştır. Yine bir kilise teşkil edilmiş ama bu ibadethanenin de sürekliliği sağlanamamıştır. Cemaate üye olanların sayısı ise en iyi dönemde bile otuzlu rakamların üzerine çıkamamıştır. Bütün bu gelişmelerin neticesinde değerlendirildiğinde Bandırma dış istasyonunda Protestan misyonerlerin hüsrana uğradıkları çıkarımına ulaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

- Açıkses, E. (2001). "Osmanlı Devleti'ndeki Misyonerlik Faaliyetleri İle İlgili Bir Değerlendirme (İki Merkezden Örnekler), (*Ermeni Sorunu II*) *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 2, Sayı 38, Ankara, s. 935-948.
- Açıkses, E. (2003). *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akgün, S. (1992). "Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına Etkisi (1820-1914)" *Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2121-2145.
- Alan, G. (2001). "Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 10, Kayseri, s. 183-208.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (1819). "Mission to Jerusalem", *The Panoplist Missionary Herald*, 15/2, 90-92.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (1836). "Broosa-Annual Report: Asia Minor" *Missionary Herald*, 32/5, 7-8.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (1859). "Outstations-Northern Armenians", *Reports of the American Board*, 49/1, 48-55.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (1864). "Broosa", *Missionary Herald*, 60/5, 266.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (1865). "Western Turkey", *Reports of the American Board*, 55/1, 71-73.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (1880a). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 1-14
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (1880b). "Broosa", *Reports of the American Board*, 70/1, 43-44.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (1910). *Condensed Sketch of the Missions of the American Board in Asiatic Turkey*, Board Press, Boston.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (2004a). Memorial Record for William Goodell, an Employee of the American Board. (21.02.2020) <http://www.dlir.org/archive/items/show/16922>.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (2004b). Memorial records for Benjamin Schneider, an Employee of the American Board. (21.02.2020) <http://www.dlir.org/archive/items/show/17433>.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (2004c). Memorial records for Cyrus Hamlin, an Employee of the American Board. (22.02.2020) <http://www.dlir.org/archive/items/show/16949>.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (2004d). Memorial Record for Joseph K. Greene, an Employee of the American Board. (22.02.2020) <http://www.dlir.org/archive/items/show/16937>.
- Baldwin T. (1881). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 1-9.
- Bağçeci Y. (2008). "Osmanlı Devletinde Amerikan Misyonerlerinin Ermenilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri" *Turkish Studies*, Cilt 3, Sayı 4, İstanbul, s. 169-192.
- Bartlett, S. C. (1876). *Historical Sketch of the Missions of the American Board in India and Ceylon*, Board Press, Boston.
- Bosch, D. J. (1993). *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*, 2. Baskı, Orbis Books, Maryknoll.
- Çağlayaner, H. (2009). "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Misyoner Faaliyetleri", *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, İstanbul, s. 104-108.
- Danacıoğlu, E. (2000). "Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Board Okulları ve Ermeniler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 10, İzmir, s. 131-144.
- Demirci, K. (2005). "Hıristiyan Misyonerliğinin Tarihi Boyutu", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri Tartışmalı İlmi Toplantı*, Ensar Neşriyat, 83-87.
- Doğan, M. A. (2013). *American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) and "Nominal Christians": Elias Riggs (1810-1901) and American Missionary Activities in the Ottoman Empire*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Utah Üniversitesi.

- Donahoo, W. D. (1977). *The Missionary Expression of American Evangelical Social Beliefs*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). John Hopkins Üniversitesi.
- Dwight, H. G. O. (1854). *Christianity in Turkey: A Narrative of the Protestant Reformation in the Armenian Church*, James Nisbet and Co., Londra.
- Geyer, A. (1963). *Piety and Politics: American Protestantism in the World Arena*, John Knox Press, Richmond.
- Good, J. (t.y.). *Life of Rev. Benjamin Schneider, D.D., at Broosa and Aintab, Turkey 1834-1877*, Board of Foreign Missions, Philadelphia.
- Goodell, W. (1833). "Approach to Broosa", *Missionary Herald*, 29/5, 153-157.
- Greene, J. K. (1863). "Letter from Mr. Greene, October 1, 1862", *Missionary Herald*, 59/1, 17-18.
- Greene, J. K. (1864). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 31/1, 1-12.
- Greene, J. K. (1865). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 32/1, 1-13.
- Greene, J. K. (1866). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 33/1, 1-9.
- Gündüz, Ş., Aydın, M. (2002). *Misyonerlik: Hıristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri*, Kaknüs, İstanbul.
- Hamlin, C. (1860). "Visit to Bandurma", *Missionary Herald*, 56/1, 14-15.
- Hamlin, C. (1893). *My Life and Times*, The Pilgrim Press, Boston.
- Kocabaşoğlu, U. (1990). "Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, Türk Tarih Kurumu, 65-73.
- Kocabaşoğlu, U. (2000). *Anadolu'daki Amerika*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kolutek, M. (2011). *Fransa'nın Doğu Akdeniz Havzasındaki Misyonerlik Faaliyetleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Köprülü, O. (1987). "Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, Cilt 51, Sayı 200, Ankara, s. 927-947.
- Önal, M. (2013). "Amerikan Board Kayıtlarına Göre Bursa'da Papaz Dövüşü: Amerikalı Misyonerlerle Yerli Ruhban Sınıfının İktidar Mücadelesi (1832-1860)" *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 25, Sayı 25, Bursa, s. 307-327.
- Önal, M. (2019). *Türkiye'de Amerikalı Protestan Misyonerlerin Faaliyetleri Çerçevesinde Ankara, İstanos, Muratça (1862-1885)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Öztürk, A. (2007). "Amerikan Board'un Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti'nde Kurduğu Misyonerler", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 23, Kayseri, s. 63-74.
- Peabody, A. P. (1862). *American Board of Commissioners for Foreign Missions*, 5. Baskı, Board Press, Boston.
- Prime, E. D. G. (1876). *Forty Years in the Turkish Empire; or, Memoirs of Rev. William Goodell*, Robert Carter and Brothers, New York.
- Richardson, S. (1868). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 35/1, 1-19.
- Richardson, S. (1869). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 36/1, 1-16.
- Richardson, S. (1872). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 39/1, 1-14.
- Richardson, S. (1873). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 40/1, 1-12.
- Richardson, S. (1874a). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 41/1, 1-7.
- Richardson S. (1874b). "Famine, Fire, and Persecution", *Missionary Herald*, 41/1, 389-390.
- Richardson, S. (1875). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 42/1, 1-12.
- Richardson, S. (1877). "Items from the Missions", *Missionary Herald*, 73/2, 144-146.
- Schneider, B. (1844). "Bandurma-Greeks-Armenians", *Missionary Herald*, 40/4, 167-168.
- Schneider, B. (1857). "Out-stations", *Missionary Herald*, 53/5, 283-284.
- Schneider, B. (1863). "Out-stations", *Missionary Herald*, 59/3, 269-270.
- Schneider, B. (1870). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 37/1, 1-17.

- Schneider, B. (1871). "Report of Broosa Station", *Papers of American Board Commission*, 38/1, 1-8.
- Sevinç, N. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, 7. Baskı, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- Sezer, A. (2001). "Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri", (*Ermeni Sorunu II*) *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 2, Sayı 38, Ankara, s. 948-960.
- Sezer, A. (2001). "Ermeni Meselesi ve Misyonerler", (*Ermeni Sorunu II*) *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 2, Sayı 38, Ankara, s. 961-967.
- Strong, W. E. (1910). *The Story of the American Board: An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, The Pilgrim Press, Boston.
- Şişman, A. (2002). "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Meseleler", *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Ankara, s. 595-607.
- Taşkın, F. (2007). *Amerikan Misyoner Okullarından "Merkezi Türkiye Koleji" (1876-1924)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi.
- Tozlu, N. (2000). "Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları", (*Osmanlı II*) *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 32, Sayı 2, Ankara, s. 787-797.
- Ümit, D. (2008). *The American Protestant Missionary Network in Ottoman Turkey, Political and Cultural Reflections of the Encounter*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Columbia Üniversitesi.
- Whipple, C. K. (1859). *Slavery and the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, American Anti-Slavery Society, New York.
- Yetkiner, C. (2008). "İstanbul'da Bir Cemaatin Doğuşu: William Goodell ve Amerikan Protestan Misyonu", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 3, Sayı 1, İstanbul, s. 133-164.
- Yıldız, Ö. (2007). *Türkiye'de Amerikan Protestan Misyonerlerinin Faaliyetleri Çerçevesinde Bursa Şubesi (İstasyonu) 1834-1928*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi.
- Yücel, İ. (2005). *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi.